

Pavel BREBERA

Koncept pedagogické inovace v českém a anglickém diskurzu

Článek se pokouší identifikovat některá specifika konceptu pedagogické inovace, a to na základě hledání existujících významových odlišností při srovnání českého a anglického diskurzu. Presentace současného náhledu na termín pedagogické inovace je zde podpořena obsahovou analýzou konkrétního textového materiálu, ve kterém se s termínem inovací velmi často operuje - katalogu programu Socrates Arion 2003/2004.

1. Úvod

V odborných i mediálních debatách na téma vzdělávací reformy v České republice se v posledních letech zejména v souvislosti se zdůrazňováním žádoucího vývoje na různých úrovních českého vzdělávacího systému běžně operuje s termínem *inovace*. Do centra pozornosti je tak vynášen pojem, který na jednu stranu v rámci těchto diskusí působí velice přitažlivě ve smyslu vnímané možnosti zařadit celé spektrum různorodých témat právě do kategorie *inovací*, na druhou stranu však právě pro své velké množství významových odstínů může tyto diskuse do značné míry znesnadnit. Na základě uvedené charakteristiky lze očekávat, že se tak může dít nejen v ryze českém kontextu užívání tohoto pojmu, ale též při čerpání ze zahraničních zdrojů, kde se termín *inovací* a s výrazy jemu významově blízké vyskytují. Toto tvrzení lze podpořit i některými zjištěními, jež uvádí Rýdl (2004), který se odvolává na práci Evropského centra pro sledování inovací v rámci OECD a v této souvislosti výstižně charakterizuje slovo *inovace* jako „termín, o kterém se můžeme domnívat, že vzbuzuje široký souhlas, ale ve skutečnosti dává vzniknout rozdílným a dokonce protikladným intelektuálním a emocionálním reakcím“ (Rýdl 2004, s.15). Následující text je tedy při uplatnění komparativního přístupu příspěvkem do diskuse na téma možných způsobů používání slova *inovace* a jeho synonym, a to v českém a v anglickém diskurzu.

Tento pokus o zmapování významových a kontextuálních specifik konceptu *inovace* v pedagogicky zaměřeném diskurzu bude probíhat v rovině

hledání možných významů tohoto konceptu v českém a anglickém jazykovém projevu, a to na základě analýzy jeho výskytu a jeho možných funkcí v rámci tematicky relevantní odborné literatury (nejpodrobnějším zpracováním problematiky *inovací* českými pedagogickými odborníky jsou monografie Průcha 2001 a Rýdla 2004). Na rozdíl od jednotného náhledu na významové odstíny termínu *inovace* v českém diskurzu bude v případě anglického jazyka probíhat diskuse ze dvou úhlů pohledu, z nichž první reprezentuje různé způsoby vnímání konceptu *inovace* v anglo-americkém prostředí, zatímco druhý staví na angličtině jako nejpoužívanějším prostředku mezinárodní komunikace (viz. současné debaty na téma angličtina jako „lingua franca“ na odborných jazykových fórech – např. Kurfürst 2004, apod.). Za tematicky relevantní textový materiál byl za účelem diskuse zvoleného jazykového jevu právě z tohoto druhého hlediska (tj. konceptu *inovace* a jeho významových odstínů v mezinárodní perspektivě) vybrán oficiální katalog studijních pobytů Socrates Arion z roku 2003/2004 (tj. veřejně přístupný materiál publikovaný v rámci členských/kandidátských států Evropské unie), v tomto případě konkrétně těch z nich, u kterých byl uveden jako jeden z oficiálně zvolených prostředků komunikace právě jazyk anglický.

Vhodným východiskem pro následující diskusi na téma vnímání a používání termínu *inovace* pak může být zmínka o jeho latinském původu, kde je třeba zdůraznit, že za český ekvivalent slovesa *innovare* je považován výraz *obnovit* (Průcha 2001, s. 24 dle Velkého sociologického slovníku). Koncept „pouhé“ *obnovy* je však v současném vnímání termínu pedagogické *inovace* různými směry přesahován, a to jak v českém, tak i v anglickém diskurzu. Právě analýzu těchto přesahů lze využít jako prostředek potřebné identifikace řady kontextuálních a významových odlišností v rámci konceptu *inovace*.

2. Koncept inovace v českém diskurzu

Jádrem pojmu *inovace* v českém kontextu se zdá být širší koncept *změny* či *proměny*. S tímto termínem operuje např. Průcha ve své vlastní definici *pedagogické inovace* jako „širšího repertoáru prostředků k edukačním změnám, kde je za prostředky nutno považovat všechny teoretické konstrukty (plány, vize, projekty), týkající se jak zásadních systémových změn (např. zavádění či zrušení víceletých gymnázií), tak dílčích změn (např. projektu elektronické učebnice ve vyučování fyziky)“ (Průcha 2001, s. 25). Také další autoři hovoří o *inovací* ve smyslu *změn* či *proměn*, a to s různou šíří náhledu na tento jev. Např. charakter debat v rámci vzdělávací politiky často přímo vyžaduje používání pojmu *proměna* českého školství v souvislosti s jeho vnější a vnitřní transformací po roce 1989 (např. Václavík 1997, Bacík et al. 1998, aj.), rovněž v rámci programového dokumentu *Bílé knihy* (2001) se termín *inovace* či *inovační* objevuje ve spojitosti s diskusí nutnosti *vnitřní proměny školy* (Bílá kniha, s. 41-2). Avšak v současné době lze zaznamenat jistý odklon od výše uvedeného používání termínu *inovace* výhradně v souvislosti s formulacemi žádoucího stavu v rámci dokumentů

vzdělávací politiky či „na teoretické úrovni úvah, koncepcí a postulátů“ (jak uvádí ještě Průcha 2001, s. 25) a *inovace* primárně nazíraná jako *změna* či *proměna* se již stává také výchozím bodem cenných empirických šetření s pedeutologickou tematikou, jak je provádí např. Novotný, který za výchozí bod svého výzkumu inovativního učitele považuje takového učitele, „který zavádí změny do své vlastní práce“ (Novotný 2002). Právě charakteristiky *inovací* v rámci českých škol, které by byly podloženy konkrétními výzkumnými nálezy, se dosud v českém prostředí vyskytovaly poměrně zřídka (nyní zejména Novotný 2002, 2003, dříve např. Walterová 1995 při hodnocení přínosu akčního výzkumu jako prostředku, který by byl schopen zlepšit stávající praxi nahrazením „chaotického experimentování a inovování ve škole“).

Používání termínu *inovace* ryze ve významu latinského *innovare* se téměř nevyskytuje, výjimkou je Průchou citovaný slovenský autor Petlák, který tvrdí, že v případě tzv. *inovací* „jde o obnovování určitých stránek školní edukace, které ve skutečnosti nejsou nové, byly zde již dříve, ovšem zůstaly nerealizovány a v současnosti se pouze jeví jako nové“ (Petlák in Průcha 2001, str. 24) a že „v podstatě jde o renesanci mnohých idejí reformní pedagogiky“ (ibid.). Právě diskuse reformní pedagogiky a tzv. alternativních škol slouží Průchovi jako prostředek k vymezení pojmu *inovace* ve vztahu k *alternativním školám*, čímž se vytváří potřebný terminologický aparát pro další diskuse na téma pedagogických *inovací*. V současné době tedy mohou autoři při vydefinování klíčových konceptů spojených s pedagogickými *inovacemi* čerpat právě z prací Průchy (či Rýdla), jako např. Novotný, který se na výše uvedené autory odvolává za účelem podpory tvrzení, že „adjektivum *inovativní* určitě nelze ztotožnit s *alternativním*“ (Novotný 2002).

Vedle významu *změny/proměny* je v termínu *inovace* často zdůrazňován aspekt *novosti*, přesněji pak zavádění *nového prvku* právě jako prostředku žádoucí *změny* (dle definice Skalkové 1999, s. 73). Pojem *inovace* může být dále vnímán jako implicitní součást některých dalších termínů vyskytujících se v diskusích na téma českého školství, v jejichž rámci se operuje s výrazy uvádějícími konkrétní formu *změny* vždy ve specifickém kontextu (velmi často pak v oblasti školského managementu), což může být například *změna kultury školy* (Jakubíková 1999, str. 75-76.), *řízení změn ve škole* (Švecová in Bacík et al. 1998, str. 216), nebo je tato *změna* naznačena za použití pojmů jiných, jako např. *společenské zviditelnění práce učitelů* (Podlahová 2001, str. 79), *rozvoj školy* (např. Pol et al. 2001), či často užívaný termín *modernizace* (ve smyslu technologického rozvoje, dle Novotný 2002)..

3. Koncept inovace v anglo-americkém pojetí

Stejně jako v případě předchozí debaty, která se týkala výhradně českého prostředí, je třeba za účelem porovnání možných způsobů vyjadřování konceptu *inovace* u obou diskutovaných diskurzů přesáhnout latinský základ *innovare* a vyjít

z obecnější myšlenky *změny (change)*. Potom je však nutné na pojem *inovace* v anglo-americkém pojetí uplatnit dvojí perspektivu.

První hledisko se týká skutečnosti, která je komentována i v českých pramenech (např. Průcha 2001), a to že *inovace* ve smyslu cílené *změny* se v anglo-americkém prostředí na rozdíl od kontextu českého školství opírá o poměrně důkladně propracovanou výzkumnou oblast, označovanou jako *school effectiveness and school improvement*. Tyto termíny již ve své podstatě implikují disciplinovaný postup směřující k aplikaci výsledků výzkumných šetření do školské praxe, což se od dlouho používaného českého pojetí *inovace* ve smyslu vizí a proklamovaných principů (viz. výše), diametrálně odlišuje.

Vedle klíčového termínu *improvement* (zlepšování, zkvalitňování) se na úrovni školy jako konkrétní instituce taková plánovaná *změna* obvykle vyjadřuje jako úmysl *shaping school culture* (formování kultury školy), kdy jednotlivé kroky jsou určovány tzv. *action plans* (akčními plány – viz. Peterson, Deal 2002). Dalším výrazem naznačujícím cílenou změnu je pak *transforming school culture* (transformování, viz. Peterson, Deal 2002, Stolp, Smith, 1995, aj.) či *enhancing school culture* (zlepšení, zhodnocení, dle Fiore 2001). Podobně významově vymezené pojmy se do značné míry shodují s českým vnímáním *změny* realizované na úrovni konkrétní školy, a to jako *rozvoj školy* (této problematice se u nás věnují především Pol et al.) či *změna kultury školy* (např. Eger, Jakubíková).

Velmi často je v souvislosti s plánovanou *změnou* používán též termín *development* (ve smyslu rozvoje či rozvíjení). Jeho užívání je však často matoucí, protože se objevuje jednak jako kategorie cílová, ale i jako zdůraznění procesuální stránky dosahování cílených *změn*. Na základě pouze velmi omezeného množství odborné literatury lze jako podnět k dalším analýzám uvést, že používání výrazu *improvement* se jeví spojeno spíše s praxí chodu školy jako instituce než konkrétních aktivit učitele.

Druhé hledisko se pak týká českému slovu *inovace* foneticky blízkého termínu *innovation* (či adjektiva *innovative*). Tento termín se vyskytuje se značnou variabilitou v mnoha textech z oblasti věd o výchově a ani zde, stejně jako v případě výše uvedeného termínu *improvement*, nelze příliš zobecňovat. Nicméně se zdá, že *innovation (innovative practice)* se často týká zavádění konkrétních nových prvků do vyučování díky iniciativě ze strany učitelů. I zde je základem širší koncept *změny*, nicméně není nutně prezentován jako produkt izolovaných aktivit jednotlivých učitelů, ale spíše jako výsledek spolupráce více skupin participujících aktérů výchovně-vzdělávacího procesu. Např. Rea-Dickens&Germaine operují s termínem *innovation* ve smyslu plánované (*planned*) a řízené (*managed*) *změny (change)* při analýze vztahu *inovace* a evaluace, a jako konkrétní příklad uvádějí proces zavádění nové učebnice ve školách. Tento proces zahrnuje učitele a inspektory (jako iniciátory), ale bere v potaz i zpětnou vazbu ze strany žáků (Rea-Dickens&Germaine 2000, s.8). Termín *innovative* se též často užívá ve spojitosti s realizací tzv. akčního výzkumu (*action research, classroom research*), který je v anglo-americkém prostředí velmi častým prostředkem podpory profesního

rozvoje a jehož cílem je prostřednictvím cílených intervencí vyprodukovat zlepšení konkrétního aspektu vyučování v rámci specifických skupin studentů, ale může si klást i cíle v širším měřítku (viz. Bell 1989, s. 7 a její příklad formulovaný jako *action-research model for curriculum innovation in Scottish schools*).

4. Koncept inovace v anglickém diskurzu v mezinárodním kontextu

Cílem předchozí diskuse bylo alespoň částečně identifikovat způsoby náhledu na koncept *inovace* v českém a anglo-americkém prostředí. Posledním z avizovaných úhlů pohledu v rovině mapování významových specifik slova *inovace* a jeho synonym je použití anglického jazyka v takové situaci, kde jeho primární funkcí je zprostředkování mezinárodní komunikace. Za tímto účelem byl podroben obsahové analýze katalog studijních pobytů programu Socrates Arion. Uvedené studijní návštěvy jsou totiž připravovány odborníky ze vzdělávacího sektoru jednotlivých zemí pro své zahraniční kolegy, a to s cílem poskytnutí příležitosti pro vzájemné sdílení zkušeností s uplatňováním nových prvků na různých úrovních jednotlivých vzdělávacích systémů. Tento program se jeví jako vhodným materiálem k analyzování zvoleného jazykového jevu i proto, že jako český překlad jeho oficiálního znění Arion/Naric je na příslušných materiálech uváděno *Průzkum a inovace*.

Záměrem obsahové analýzy zformulovaných témat a anotací jednotlivých studijních pobytů je pak ve zhuštěné podobě prezentovat, jak jsou pojem *inovace* a výrazy jemu významově blízké používány právě v tomto specifickém typu diskurzu. Za tímto účelem byla provedena:

- a) kvantifikace těch termínů, které byly v jednotlivých významových odstínech v souvislosti s konceptem *inovace* identifikovány jako klíčové v předchozích částech textu, tj. *innovation* a *improvement*, a stručné okomentování specifického kontextu jejich užívání
- b) výčet dalších výrazů použitých ve významu cílených změn na různých úrovních vzdělávacích systémů zemí pořádajících pobyty v rámci programu Socrates Arion

a) *Innovation* versus *improvement*

- V oficiálně zformulovaných tématech (*themes* - celkem 25 témat), které jsou v rámci programu Arion nabízeny a jsou pro všechny studijní návštěvy uvedeny i v anglickém jazyce (tj. u všech nabízených 221 pobytů v roce 2003/2004), se termín *innovation/innovative* nevyskytl, zatímco *improvement* ve dvou z nich. Jednalo se o následující témata:
 - téma 10 – *Teaching profession – improving education and training for teachers and trainers*,

- téma 12 – *Language teaching – improving foreign language teaching.*
- V názvech konkrétních studijních pobytů (tzv. *titles*) jsou již zastoupeny oba výrazy, tj. *innovation* i *improvement*. *Improvement/improve/improving* se zde vyskytlo celkem v 6 případech, zatímco *innovation/innovative* ve 3 názvech.
- Dále byly analyzovány anotace studijních pobytů, a to těch, které byly uvedeny v angličtině (z celkového počtu 221 nabízených pobytů byla anglická anotace v různém rozsahu uvedena u 192 z nich). Slovo *innovation* (a odvozený tvar *innovative*) se objevilo ve 20 z nich, zatímco *improvement* (nebo *improve*) ve 22 případech (viz. přiložená tabulka četnosti jejich použití u pobytů organizovaných jednotlivými zeměmi – Tabulka č.1)¹:

Země	<i>Innovation</i>	<i>Improvement</i>
Švédsko	1	1
Řecko	1	0
Litva	0	1
Itálie	2	3
Velká Británie	2	4
Nizozemí	3	0
Polsko	1	2
Španělsko	3	2
Česká republika	1	2
Rumunsko	1	0
Bulharsko	0	1
Německo	1	3
Slovensko	2	0
Francie	1	1
Slovinsko	0	1
Lotyšsko	0	1
Finsko	1	0
Celkem	20	22

(Tabulka č.1)

¹Ačkoli se na první pohled může zdát, že v rámci jednotlivých zemí existují jisté preference v oblasti volby termínů *innovation* či *improvement*, nelze z tohoto přehledu vyvozovat žádné větší závěry. Například v Nizozemí je dle tohoto přehledu důsledně používaným termínem *innovation/innovative*, je však nutno dodat, že veškeré studijní pobyty programu Arion jsou v Nizozemí pořádány organizací Europees Platform, takže v oblasti mapovaného jazykového jevu zde rozhodně nelze zobecňovat.

- Zaměříme-li se na výskyt slov *innovation* a *improvement* v anotacích pobytů u jednotlivých témat, dostáváme následující přehled (viz. Tabulka č.2):

Téma	<i>Innovation</i>	<i>Improve</i>
General study of education systems	2	1
Certification and assessment	0	2
Combating illiteracy	0	1
ICT in education	0	2
Education of disabled pupils	1	0
European dimension in education	0	1
The teaching profession	3	2
Language teaching	6	4
The heads of schools	0	2
The school	3	0
Violence and protection of children	1	0
Quality in education	2	7
The curriculum	2	0
Celkem	20	22

(Tabulka č.2)

- K těmto dvěma výčtům, týkajícím se výhradně anglických terminů *innovation* a *improvement*, lze dodat ještě krátkou poznámku ohledně studijních pobytů organizovaných Českou republikou. Výše uvedené anglické překlady jsou obsaženy v anotacích celkem tří ze šesti nabízených pobytů. V této souvislosti je třeba uvést, že některými z organizátorů těchto studijních návštěv v České republice jsou právě výše citovaní odborníci, kteří se u nás *inovacemi* zabývají, a to:
 - Rýdl – téma 12 – v anotaci české i anglické použito *innovative/inovativní*, ačkoli v oficiálním názvu tématu, definovaném v obecnější rovině, je uvedeno *improving foreign language teaching*,
 - Eger – téma 15 – v anotaci české i anglické použito *improvement/zlepšení*, oficiální název (*title*) studijního pobytu zní *Innovation of Further Education for Headmasters*.

b) Další pojmy naznačující *inovace* ve smyslu cílených změn

- V souladu s tím, co bylo konstatováno v předchozích kapitolách, založených na analýze odborné (anglicky psané) literatury, se i v anotacích

studijních pobytů katalogu Socrates Arion vedle pojmů *improvement* a *innovation* velmi často vyskytuje slovo *development* (či *develop*, *developed*). Tento termín je však používán v různých významových odstínech, vyjadřujících jak cílový stav (většinou *developed*), tak i proces či prostředek dosažení nějakého stavu (např. *quality development*), což analýzu výskytu jeho používání do značné míry znesnadňuje.

- Zbývá tedy ještě shrnout množství anglických výrazů použitých v katalogu programu Socrates Arion 2003/2004 a vystihujících ve větší či menší míře koncept inovace, samozřejmě s platností primárně v konkrétních kontextech, specifikovaných v anotacích jednotlivých studijních pobytů.

innovation, innovative
improvement, improve
change
develop, development, developed
transition
quality (development, improvement)
reform
new (concepts, methods, perspectives, roles, etc.)
raising (standards, achievement)
enhance, enhancement
increase
encourage
promote
make effective
shaping

5. Závěr

Na závěr je třeba uvést, že mapování významových a kontextuálních specifik konceptu pedagogické *inovace* jen opět upozornilo na značnou variabilitu ve způsobech jeho vnímání i aktivního používání. Na druhou stranu je nutno podotknout, že s ohledem na specifický typ jazykového diskurzu lze zvážit možnost výskytu jistých pravidelností v používání termínu *inovace* a výrazů, které se vyskytují v různých kontextech jako jeho synonyma.

V zásadě lze říci, že v rámci současného inovačního paradigmatu v tom smyslu, jak jej definuje Rýdl (tj. tvořeného 4 myšlenkami - myšlenkou nového a neobvyklého, myšlenkou oslovení nenaplněných sociálních potřeb a hodnot, myšlenkou o problému moci a myšlenkou změny – dle Rýdl 2004, s.15), se úspěšně rozvíjí potřebný pojmový aparát, který bude snad více doceněn s nástupem dalších empirických šetření zaměřených na *inovace* na různých úrovních českého vzdělávacího systému.

Literatura:

- ARION – *Study Visits for Education Specialists, Catalogue 2003-2004*. [cit.2003-11-25]. Dostupný z: <URL:www.socrates.cz>.
- BACÍK, F. et al.: *Kapitoly ze školského managementu*. Praha, PedF UK, 1998.
- BELL, J.: *Doing Your Research Project*. Buckingham: Open University Press, 1996.
- Bílá kniha. Národní program rozvoje vzdělávání*. Praha, Tauris 2001.
- FIORE, D.J.: *Creating Connections for Better Schools. How Leaders Enhance School Culture*. Eye on Education, 2001.
- JAKUBÍKOVÁ, D.: *Kultura škol*. In Eger, L., Jakubíková, D. (ed.): *Školský management I*. Plzeň, Západočeská univerzita, 1999, s. 71-86.
- KURFÜRST, P.: *English as a Lingua Franca*. In Mezinárodní soustředění Sekce SVOČ Spolku mediků UP (9.-11.1.2004, Zlaté hory). [cit.2004-10-1]. Dostupný z: <URL: http://www.ucjlf.upol.cz/archiv/043.pps>
- NOVOTNÝ, P.: *Inovativní učitelé v dnešní české škole*. In 11.výroční konference ČAPV: Sborník referátů [CD-ROM]. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2003.
- NOVOTNÝ, P.: *Teachers and Innovation; Opening Stage of an Exploration of Today's Practice*. In Education-Line. Leeds : University of Leeds, 2002. [cit.2004-10-1].Dostupný z: <URL: http://www.leeds.ac.uk/educol/documents/00002337.htm>.
- PETERSON, K.D., DEAL, T.E.: *The Shaping School Culture Fieldbook*. San Francisco, Jossey-Bass, 2002.
- PODLAHOVÁ, L.: *Společenské zviditelnění práce učitelů*. In Eger, L.(ed.): *Komunikace školy s veřejností*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2001, s. 79-82.
- POL, M., HLOUŠKOVÁ, L., NOVOTNÝ, P., ZOUNEK, J., VÁCLAVÍKOVÁ, E.: *Na čem stojí rozvoj české školy? (K významu jednotlivých prvků kultury školy)*. In Pedagogická konferencia VI. Premeny slovenského školstva na prahu nového milénia. Nitra, Pedagogická fakulta UKF v Nitre, 2001. s. 133-138.
- PRŮCHA, J.: *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání*. Praha, Portál 2002.
- REA-DICKENS, P., GERMAINE, K.: *Evaluation*. Oxford, OUP, 2000.
- RÝDL, K.: *Inovace školských systémů*. Praha, ISV 2004.
- SKALKOVÁ, J.: *Obecná didaktika*. Praha, ISV 1999.
- STOLP, S., SMITH, S.C.: *Transforming School Culture: stories, values & the leader's role*. University of Oregon, ERIC Clearinghouse on Educational Management, 1995.
- VÁCLAVÍK, V.: *Cesta ke svobodné škole*. Hradec Králové, Líp, 1997.
- WALTEROVÁ, E.: *Akční výzkum v podmínkách české školy*. In Sborník z III. konference ČAPV. Brno, MU, 1997, s. 24-29.

Summary:

The article is focused on identifying some specifics of the use of terms *innovation/improvement* in the field of education in Czech and English discourse. These issues have been analysed with help of topic relevant literature and by means of carrying out a content analysis of the official catalogue of study visits within the programme Socrates Arion 2003/2004.